

سنجش و ارزیابی شاخص‌های پایداری اجتماعی - فرهنگی در شهرهای استخراجی (مطالعه موردی: شهر استخراجی عسلویه)

رضا مختاری ملک‌آبادی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران*
نقیسه مرصوصی: دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
سیدعلی حسینی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران
محمد غلامی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

چکیده

در میان انواع شهرها، شهرهای استخراجی دارای ویژگی‌های خاصی از جمله تمرکز بالای فعالیت‌های صنعتی و معدنی، آلودگی‌های بالای زیست محیطی و مسائل اجتماعی ناشی از مهاجرت‌های شغلی و دوگانگی فرهنگی است که می‌تواند مسئله ناپایداری را در ابعاد زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و کالبدی در محیط این نوع شهرها به وجود آورده یا تشدید نماید. بنابراین بکارگیری شاخص‌های ارزیابی، به منظور تعیین وضعیت ابعاد پایداری شهری برای شهرهای استخراجی ایران ضروری به نظر می‌رسد. هدف از انجام این پژوهش، تحلیل و ارزیابی شاخص‌های بُعد اجتماعی - فرهنگی توسعه شهری پایدار، در شهر عسلویه در جنوب ایران و در کناره شمالی خلیج فارس بوده و به لحاظ روش، رویکرد حاکم بر این پژوهش توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات مورد نیاز از طریق بررسی‌های اسنادی، میدانی و تکمیل پرسشنامه جمع‌آوری شده و با استفاده از نرم افزار آماری SPSS و ارزش‌گذاری نماگرها با بهره‌گیری از طیف لیکرت، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج تحلیل پژوهش پس از انجام آزمون‌های آماری تی - استیودنت، ویلکاکسون و آزمون فریدمن، بیانگر آن است که مولفه‌های رضایت جامعه محلی، فرهنگ و سنن و امنیت و رفاه بیشتر از حد متوسط و مولفه‌های توسعه امکانات و خدمات، افزایش آگاهی جامعه محلی و مشارکت و همبستگی، کمتر از حد متوسط هستند. به طور کلی نتایج نشان دهنده وجود ناپایداری در بُعد اجتماعی - فرهنگی توسعه پایدار شهری در این شهر است.

واژه‌های کلیدی: شهر استخراجی، شاخص‌های پایداری، پایداری اجتماعی - فرهنگی، عسلویه

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

در میان انواع شهرهای موجود، نوع خاصی از شهرها وجود دارد که با اصطلاحاتی نظیر شهرهای معدنی^۱، منبع - پایه^۲ و استخراجی^۳ شناخته می‌شوند. این نوع شهرها مربوط به نوعی شهر است که از استخراج منابع معدنی شکل می‌گیرد و به تدریج به عنوان یک شهر توسعه پیدا می‌کند (Bang-Jun, 2009: 1647). این نوع شهرها به دلیل ماهیت خاص خود، از روند توسعه سریعتری در مقایسه با سایر مناطق برخوردارند. تمرکز جمعیت، فعالیت‌های صنعتی، اقتصادی و ... در مدتی کوتاه در این مناطق، که با جذب منابع عمده مالی و انسانی ملی و بین‌المللی صورت می‌گیرد، آسیب‌پذیری آنها را در ابعاد زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی و ... افزایش می‌دهد. شهرهای استخراجی از جمله مناطق شهری است که به واسطه شرایط مختلف شکل‌گیری، گسترش و حضور نیروهای مختلف نشأت گرفته از استخراج و فعالیت‌های مرتبط با فعالیت‌های معدنی و صنعتی، دارای سیمای متفاوت و اثرگذاری‌های متعددی بر زیست بوم‌های طبیعی و انسانی خود هستند. مسئله مهم و اصلی در این نوع شهرها، ارزیابی شاخص‌های پایداری در ابعاد مختلف زیست محیطی، اقتصادی، کالبدی، اجتماعی - فرهنگی و ... محیط شهری این نوع شهرها است. ایجاد تعادل و توازن میان این ابعاد مختلف که بعضاً "حالت پارادوکسی نیز دارند (به طور مثال دستیابی به رشد اقتصادی که همراه با افزایش

برداشت از منابع و استقرار حجم بالای واحدهای صنعتی بوده در نقطه مقابل مسائل زیست محیطی است)، هدف اصلی و اولیه برنامه ریزی برای دستیابی به توسعه پایدار شهرهای استخراجی است. بنابراین با توجه به مسائل و مشکلاتی که این نوع شهرها دارند، توجه به ابعاد و اصول توسعه پایدار شهری از ضروریات در روند برنامه ریزی برای توسعه آنها به شمار می‌آید.

نیروها و شرایط تاثیرگذار بر توسعه پایدار شهری در شهرهای استخراجی، تفاوت‌های اساسی و مشهود با دیگر سطوح مناطق سکونتگاهی (شهری و روستایی) دارد. از جمله ویژگی‌های این نوع شهرها عبارتند از تمرکز بالای فعالیت‌های صنعتی و معدنی مرتبط با اکتشاف، استخراج، پالایش، فرآوری و صدور منابع زیرزمینی، خطر کاهش و اتمام منابع غیر قابل تجدید، آلودگی‌های بالای زیست محیطی، تولید بالای پسماندهای صنعتی و خانگی، وجود فرصتهای بی نظیر اقتصادی و ایجاد اشتغال گسترده، مهاجرپذیری بالا، تغییر در شیوه‌های اشتغال و معیشت سنتی و متداول محلی، تغییرات گسترده کاربری‌های زمین، گسترش کالبدی شهر و مسائل اجتماعی ناشی از مهاجرت‌های شغلی، دوگانگی فرهنگی و شیوع و گسترش انواع آسیب‌های اجتماعی و ... است. این نوع ویژگی‌ها، شهرهای استخراجی را از دیگر انواع شهرها - علی‌رغم کوچک اندام بودن، کم جمعیت بودن یا سابقه کوتاه شکل‌گیری شهر - کاملاً متمایز و متفاوت می‌سازد. شهر ساحلی عسلویه را می‌توان نمونه‌ای از شهرهای کوچک اندام استخراجی دانست که در مدتی کوتاه و متأثر از فعالیت‌های مرتبط با استخراج، استحصال، پالایش و صدور انرژی گاز از

1. Mining City
2. Resource-Based
3. Extractive City

اقتصاد ملی، در خلا مطالعات پژوهشی جامع در ارتباط با روند پایداری و ناپایداری شهرهای استخراجی کشور (به ویژه شهر استخراجی عسلویه در جنوب ایران) شکل گرفته و در پی بررسی و واکاوی ابعاد مورد اشاره است، تا از این رهگذر، ضمن شناسایی موارد و عوامل زمینه ساز ناپایداری، مسیر حرکت به سمت پایداری در شهرهای استخراجی کشور را هموار نماید. در این پژوهش سعی شده است با انتخاب تعدادی شاخص و با انجام آزمون‌های آماری تی- استیودنت، ویلکاکسون و فریدمن، پایداری اجتماعی - فرهنگی شهر استخراجی عسلویه در جنوب کشور ایران و در کرانه شمالی دریای پارس مورد سنجش و ارزیابی قرار گیرد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت

ضرورت انجام پژوهشی تحت عنوان ارزیابی و سنجش توسعه پایدار شهری در بُعد اجتماعی- فرهنگی برای شهر عسلویه به عنوان شهری استخراجی با ظرفیت بالای تهدیدها و چالش‌های اجتماعی و فرهنگی ناشی از ایجاد منطقه عظیم انرژی- صنعتی در متن جامعه ای کاملاً روستایی و کم جمعیت با حضور تعداد بالای مهاجران و خرده فرهنگ‌های متعدد، ضروری به نظر می‌رسد، زیرا که عدم توجه به آن اثرات جبران ناپذیری را برای این منطقه به بار خواهد آورد و تحقق توسعه متوازن و همه جانبه را با تردیدهای جدی مواجه خواهد ساخت. امری که در ادبیات نظری توسعه در سطح بین المللی غیر قابل توجه است. زیرا سرمایه‌های مادی و معنوی هر جامعه با محدودیت مواجه است و لزوم استفاده صحیح و بهینه از آن‌ها وظیفه هر جامعه

منطقه ای روستایی و کمتر شناخته شده، به شهری ملی و فراملی تبدیل شده است. این شهر از جمله مناطقی است که در ظرف کمتر از ۱۰ سال، سرمایه گذاری صنعتی گسترده ای در آن انجام شده و به علل مختلف، ملاحظات اجتماعی و فرهنگی در احداث تأسیسات صنعتی رعایت نشده است (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۶). تمرکز سرمایه و ایجاد فرصت‌های شغلی به تمرکز جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی، تجاری و خدماتی در آن منجر شده است. ویژگی‌های توسعه شتابان صنعتی متأثر از فعالیت‌های استخراج منابع و استقرار واحدهای صنعتی در شهر عسلویه (که عمدتاً در نوار باریک ساحلی و به لحاظ زیست محیطی حساس و دارای اهمیت مستقر گردیده اند)، سبب بروز ناپایداری‌هایی در زیست بوم‌های طبیعی و انسانی این شهر شده است. توسعه صنعتی و ایجاد مراکز فرآوری گاز و انواع محصولات پتروشیمی از سال ۱۳۷۴ خورشیدی و پس از عملیات استخراج ذخائر عظیم گازی در منطقه پارس جنوبی آغاز و فعالیت‌های متعددی برای پیشبرد این پروژه و رسیدن به سطوح بالاتری از بهره برداری از منابع گاز تعریف شده است. سرمایه گذاری عظیم در محیط اجتماعی کاملاً روستایی منطقه عسلویه، مسائل عدیده ای که حاصل تعارض بین محیط اجتماعی توسعه نیافته و مظاهر صنعتی است را به وجود آورده است (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۶). با ورود صنعت نفت و گاز، آسیب‌های فراوانی در سطوح مختلف زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی در منطقه عسلویه پدید آمده است و در اکثر زمینه‌ها، این منطقه با معضلاتی فراوان روبروست. این تحقیق با توجه به ضرورت‌های فوق و اهمیت شهر عسلویه در پهنه

پژوهش این است که توسعه پایدار شهری چیست؟ شاخص‌های آن در این بعد چه است؟ و روش‌های ارزیابی آن در شهر عسلویه با توجه به شرایط خاص آن که ناشی از توسعه سریع و تحولات فزاینده صورت گرفته در کوتاه مدت است، کدام است؟ این اهداف کلی به اهداف جزئی زیر تقسیم می‌شود؛

- تدوین چارچوب مناسب ادبیات موضوع در زمینه پایداری اجتماعی و فرهنگی توسعه شهرهای استخراجی.

- ارائه الگوی مناسب ارزیابی ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه پایدار شهری در شهرهای استخراجی.

- شناسایی پایداری و ناپایداری توسعه عسلویه در ارتباط با شاخص‌های ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه پایدار شهری.

- تحلیل وضعیت موجود شاخص‌های ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه پایدار شهر عسلویه.

- ارائه راهکار و پیشنهاد در راستای توسعه آینده این شهر و حرکت به سمت پایداری شهری.

۱-۴- پیشینه پژوهش

بعد از مطرح شدن پارادایم توسعه پایدار در دهه ۱۹۷۰ میلادی، بررسی‌ها و تحقیقات وسیعی در سطوح مختلف بین‌المللی، ملی و محلی کشورهای مختلف توسعه یافته و در حال توسعه جهان، توسط سازمان‌های بین‌المللی، مجامع علمی، دولت‌ها، دانشگاهها، سازمان‌های مردم نهاد و محققان و

مسئولی است (رکنی پور، ۱۳۸۵: ۱۰). شهر عسلویه امروزه به دلیل نیاز ملی و بین‌المللی به انرژی گاز در کانون توجه برنامه ریزان و مدیران قرار گرفته است. اهمیت این شهر کوچک استخراجی با در اختیار داشتن حدود ۸ درصد از کل گاز دنیا و نزدیک به نیمی از ذخائر گاز کشور (سایت اینترنتی سازمان منطقه ویژه اقتصادی- انرژی پارس) را می‌توان در تامین انرژی، ارز آوری، ایجاد فرصت‌های وسیع شغلی، مکانی جهت تبدیل آرزوهای دیرین ملی در دوری از خام‌فروشی انرژی به واقعیت با ایجاد صنایع پایین دستی پتروشیمی و محصولات فرآوری شده و... دانست. شهر عسلویه امروزه در پناه جذب سرمایه‌های ملی و بین‌المللی می‌تواند نقش آفرین توسعه اقتصادی در مناطق همجوار و پسرانه‌های خود در استانهای بوشهر، فارس و هرمزگان باشد. این تحقیق با توجه به ضرورت‌های فوق و اهمیت شهر عسلویه در پهنه اقتصاد ملی، در خلا مطالعات پژوهشی جامع در ارتباط با روند پایداری و ناپایداری شهرهای استخراجی کشور (به ویژه شهر استخراجی عسلویه در جنوب ایران) شکل گرفته و در پی بررسی و واکاوی ابعاد مورد اشاره است، تا از این رهگذر، ضمن شناسایی موارد و عوامل زمینه ساز ناپایداری، مسیر حرکت به سمت پایداری در شهرهای استخراجی کشور را هموار نماید.

۱-۳- اهداف پژوهش

در بررسی حاضر که به مطالعه، تحلیل و ارزیابی ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه پایدار در شهر عسلویه به عنوان شهری استخراجی و منبع پایه می‌پردازد، هدف کلی

طور کلی و در همه چهار بُعد، طرح‌های پایداری شهرهای اسکندر در کشور مالزی و بارسلونا در کشور اسپانیا، دارای بیشترین انطباق و شباهت با لیست شاخص‌های توسعه پایدار شهری بین‌المللی هستند.

- دیاز (۲۰۱۱) در مقاله‌ای تحت عنوان "برنامه ریزی برای توسعه پایدار؛ تطبیق راهبرد در نواحی و شهرهای کشور پرو" با بهره‌گیری از مدل تطبیق راهبردی، به بررسی دستیابی و ایجاد قاعده‌ای راهبردی برای توسعه پایدار در نواحی و شهرهای کشور پرو پرداخته است. مطالعه حاضر، مدل تطبیق راهبردی را به منظور تطبیق توسعه اقتصادی و توسعه محیطی و شناسایی مفاهیم اکوسیستم‌های صنعتی، سبک‌های زندگی پایدار، تجارت سبز و خدمات محیطی به عنوان راهبردهای یکپارچه به کار می‌گیرد.

- دمپسی و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی تحت عنوان "کلید توسعه شهری پایدار در شهرهای انگلستان؟ تاثیر تراکم بر پایداری اجتماعی" به ارتباط بین عناصر شکل شهری (شامل تراکم) و پایداری پرداخته‌اند. این تحقیق به طور خاص ارتباط بین تراکم و جنبه‌های پایداری اجتماعی، به ویژه برابری اجتماعی (به طور مثال دسترسی به خدمات و تسهیلات)، برابری محیطی (به طور مثال دسترسی و استفاده از فضاهای سبز) و پایداری جامعه (شامل احساس امنیت، اثرات متقابل اجتماعی و ثبات اجتماعی) را بررسی نموده‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که به طور کلی تعدادی پیوستگی بین تراکم مسکونی و جنبه‌های پایداری اجتماعی وجود دارد. تراکم محله‌ای یک اثر مثبت بر استفاده از خدمات محلی و تسهیلات دارد. ساکنان در محله‌های

پژوهشگران مختلف در زمینه پایداری و ارزیابی و سنجش آن در حوزه‌های شهری، روستایی و... صورت گرفته است. بخشی از تحقیقات و پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص پایداری شهری و پایداری اجتماعی به شرح ذیل است؛

- سان وی و فان جی (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان "تحقیق در مسائل توسعه پایدار شهرهای معدنی در چین" به بحث در مورد دلایل مسائل و مشکلات درونی و بیرونی شهرهای معدنی از منظر توسعه پایدار پرداخته‌اند. در این مقاله، تحلیل‌های کمی مزیت اقتصادی شهرهای معدنی با استفاده از داده‌های آماری و راهبردهای حال حاضر توسعه پایدار شهرهای معدنی، بر پایه بحث تئوریک و مطالعه تجربی انواع مختلف شهرهای معدنی صورت گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که به طور کلی سطح توسعه اقتصادی شهرهای معدنی نسبت به سطح میانگین شهرهای سراسر کشور پایین تر است.

- شین و همکارانش (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان "کاربرد شاخص‌های پایداری شهری، یک مقایسه بین تجربه‌های مختلف" با استفاده از لیست شاخص‌های پایداری شهری بین‌المللی به بررسی و مقایسه به کارگیری و کاربرد این شاخص‌ها در ۹ تجربه در سطح بین‌المللی پرداخته‌اند. در این بررسی، پژوهشگران تجربه طرح‌های توسعه پایدار شهری را در سطح ۹ شهر ملبورن، هنگ کنگ، اسکندر، بارسلونا، مکزیکوسیتی، تایپه، سنگاپور، شانداگوار و پونا را با استفاده از ۱۵۷ شاخص در ۴ بُعد محیطی، اقتصادی، اجتماعی و حکمروایی و ۳۷ طبقه به صورت مقایسه‌ای بررسی و نتایج را به صورت درصدی از صفر تا ۱۰۰ نشان داده‌اند. به

شاخص (جمعیتی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی-درمانی، زیربنایی، حمل و نقل و ارتباطات و کالبدی) به ارزیابی ۳۶ شهر استان آذربایجان غربی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق بیانگر توسعه شهرهای بزرگ و عدم توسعه شهرهای کوچک است. همچنین به لحاظ توسعه کلی، الگوی فضای ناحیه ای در پهنه استان، الگوی مرکز - پیرامون است. یعنی هرچه قدر به طرف شهرهای بزرگ به لحاظ جمعیتی، اداری و اقتصادی نزدیک تر شویم، شهرها توسعه یافته تر می‌شوند.

- تقوایی و همکار (۱۳۹۲) در مقاله ای تحت عنوان "توسعه پایدار شهری و برخی عوامل موثر بر آن"، با بهره گیری از تکنیک تحلیل عاملی، ضمن شناسایی ۸۲ شاخص پایداری شهری در شهر کرمانشاه، عوامل اصلی مدیریتی تاثیر گذار بر توسعه پایدار شهر کرمانشاه را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. شاخص‌های مورد بررسی در ۲۵ شاخه اصلی و در نهایت در ۵ عامل سلامت شهری، سیستم دولتی مطلوب، محیط زیست پایدار، ساختار آموزشی و خرسندی و شادمانی، استخراج و نام گذاری شده‌اند. بر اساس یافته‌های پژوهش، اولین عامل سلامت شهری (با شاخص‌هایی مانند تحصیلات، بهداشت اجتماعی، ایمنی و انضباط اجتماعی) با داشتن ۲۵.۴ درصد واریانس، نقش مهمی را در پایداری شهری بر عهده داشته و راهکار ضروری، تقویت زیر شاخص‌های مذکور برای دستیابی به توسعه پایدار شهری در این شهر است.

- مشکینی و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی تحت عنوان "تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مناطق ۲۲ گانه شهر تهران)" با بهره گیری از

پرتراکم تر تمایل بیشتری به استفاده از خدمات و تسهیلات محلی خود نسبت به مناطقی که دارای تراکم کمتر هستند، دارند.

- زهانگ یوپو و همکارانش (۲۰۱۲) در مقاله ای تحت عنوان "توسعه پایدار شهرهای زغال سنگی در استان هلونگجیانگ بر پایه روش AHP" به ارزیابی توسعه پایدار شهرهای معدنی چین شمالی با استفاده از متد AHP و با بهره گیری از روش ارزیابی جامع فازی و تشکیل ماتریس ارزیابی از پنج جنبه توسعه اقتصادی، کیفیت محیطی، وضعیت منابع، توازن اجتماعی و توانایی مدیریت دولتی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توسعه اقتصادی و کیفیت محیطی، مهمترین شاخص‌هایی هستند که بر توسعه پایدار شهرهای معدنی این استان اثر می‌گذارند.

- اگبازی (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان "رویکردهای برنامه ریزی جایگزین و برنامه شهرهای پایدار در نیجریه"، با استفاده از بررسی پرسشنامه ای، مصاحبه‌های فردی و مطالعه اسنادی، به بررسی استفاده از کاربرد روش اصلی برنامه شهرهای پایدار در نیجریه و جستجو در مورد چگونگی کمک به تغییر رویکردهای جایگزین برنامه ریزی شهری، پرداخته است. بر اساس یافته‌های این تحقیق، چالش‌های عمده شهری در کشور نیجریه شامل ازدیاد زاغه‌ها، فقر شهری، مشاغل غیر رسمی و نیاز به زیر ساخت‌ها و خدمات اصلی شهری است.

- سرور و موسوی (۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان "ارزیابی توسعه پایدار شهرهای استان آذربایجان غربی" با استفاده از مدل‌های کمی برنامه ریزی از جمله تصمیم گیری های چندمعیاره تاپسیس، ضریب آنتروپی و ضریب پراکندگی و با استفاده از ۵۰

تحقیق نشان می‌دهد که همپای توسعه صنعتی در منطقه، شاخص‌های توسعه پایدار در اجتماعات محلی تحقق نیافته است. بخش‌هایی مانند آموزش، بهداشت، زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی، نسبت به قبل از ورود صنعت به منطقه بهبود یافته‌اند، اما در حوضه‌های دیگر بهبود ملاحظه نمی‌گردد و گاهی آثار منفی دیده می‌شود. در حوضه‌های اجتماعی، آسیب‌های مختلف و تبعیض‌های گوناگون اتفاق افتاده است.

۱-۵- سؤال و فرضیه پژوهش

در راستای مسئله تحقیق و شرایط شهر عسلویه، سوال اصلی و فرضیه مرتبط با آن به شرح ذیل تنظیم شده است:

- با توجه به ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه‌ی پایدار شهری و شاخص‌های پایداری، آیا توسعه‌ی شهر عسلویه در بعد اجتماعی- فرهنگی، توسعه‌ی پایدار و متوازن است؟

- به نظر می‌رسد توسعه در شهر عسلویه منجر به شکل‌گیری پارادایم توسعه‌ی پایدار در بُعد اجتماعی- فرهنگی نشده است.

۱-۶- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی است و با استفاده از رویکرد ترکیبی (کمی و کیفی) و نیز روش توصیفی- استنباطی، اقدام به شناسایی آثار و نیز تغییرات اجتماعی- فرهنگی در شهر عسلویه به عنوان شهری استخراجی نموده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌های کمی حاصل از اطلاعات پرسشنامه‌های تکمیل شده، از روش تحلیل استنباطی با استفاده از نرم افزار آماری SPSS و آزمون‌های آماری تی- استیودنت، ویلکاکسون و فریدمن استفاده

شاخص پایداری اجتماعی و استفاده از ۷ شاخص کلی پایداری اجتماعی در قالب شاخص‌های جمعیتی و اجتماعی، اقتصادی، سرمایه اجتماعی، عدالت اجتماعی، سلامت، عوامل کالبدی و شاخص امنیتی، به بررسی و تحلیل وضعیت بعد اجتماعی پایداری در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران پرداخته‌اند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که مناطق ۱۲، ۶، ۳ و ۱ از لحاظ پایداری اجتماعی شرایط مناسب تری نسبت به دیگر مناطق شهر تهران دارا بوده و مناطق ۱۷، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۱ و ۱۰ مناطق ناپایدار اجتماعی در شهر تهران طبق شاخص‌های مورد بررسی هستند.

- اذانی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان "بررسی شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای منطقه ۱۳ اصفهان" با بهره‌گیری از مدل ارزیابی تاپسیس، شاخص‌های توسعه پایدار محله‌ای را در سطح منطقه ۱۳ شهر اصفهان به منظور شناخت تفاوت‌ها و نابرابری‌ها بین محلات و رتبه‌بندی از نظر میزان امکانات، دسترسی‌ها و بهره‌مندی مورد بررسی و تحلیل قرار داده‌اند. نتایج حاصل از پژوهش، بیانگر آن است که از بین محلات این منطقه، محله کشاورزی به لحاظ توسعه پایدار و از منظر شاخص‌های مورد مطالعه، در رتبه بالاتری نسبت به دیگر محلات منطقه ۱۳ شهر اصفهان قرار دارد. همچنین در بین محلات مورد بررسی، محله باغ زیار از پایداری کمتری برخوردار بوده است.

- عنبری و ملاکی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی آثار اجتماعی قطب‌های رشد صنعتی بر توسعه پایدار محلی" به بررسی آثار اجتماعی توسعه صنعتی ناشی از ایجاد قطب رشد صنعتی بر توسعه پایدار محلی در منطقه عسلویه پرداخته‌اند. نتایج این

شده است. جامعه آماری این تحقیق مشتمل بر تمامی ساکنان شهر عسلویه هستند. برآورد تعداد جامعه نمونه از طریق فرمول کوکران با ضریب اطمینان ۹۵ درصد و ضریب خطای ۵ درصد برابر با ۳۸۶ نفر است.

۷-۱- معرفی متغیرها و شاخص‌ها

مقبول‌ترین رهیافت برای اندازه‌گیری پایداری و توسعه پایدار، به کارگیری معرف‌ها و شاخص‌ها است (Bell & Morse, 2003: 16). شاخص‌های پایداری به عنوان ابزاری قدرتمند برای سیاست‌گذاری و ارتباطات عمومی در فراهم آوردن اطلاعات در کشورها و سازمان‌های اجرایی در زمینه‌هایی از قبیل بهبود شرایط محیطی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیکی است (Singh et al, 2012: 281). شاخص‌ها ابداع جدیدی نیستند. آنها تغییرات در سیستم‌های پیچیده را به نشانه منفرد تبدیل می‌کنند که برای ما قابل فهم و پاسخگویی است و این امکان را می‌دهد تا بر روی آنچه اهمیت دارد متمرکز شویم. درباره وجود خطرات به ما هشدار می‌دهند تا تبدیل به بحران نشوند و به ما می‌گویند که آیا تغییرات مثبتی را اتخاذ کرده ایم یا نه (عبدی و مهدیزادگان، ۱۳۸۹: ۱۶). معرف‌های پایداری ممکن است مهمترین ابزاری باشند که به افراد، نهادها، اجتماعات و جوامع کمک می‌کنند تا درباره آینده خود به انتخاب‌های متفاوت و بهتری دست بزنند (تیموری و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۱). این معرف‌ها به خودی خود پاسخ محسوب نمی‌شوند، بلکه

می‌توانند در صورت اطلاعات معتبر درباره چیزهایی که در زندگی برای آنها ارزش قائل می‌باشیم، ما را به سوی پاسخ‌های بهتر هدایت کنند (بدری و افتخاری، ۱۳۸۲: ۲۵؛ موسی کاظمی و شکوئی، ۱۳۸۱: ۲۳-۲۷). شاخص‌های توسعه پایدار باید ابعاد توسعه پایدار را در برگیرند. به عنوان مثال شاخص‌های توسعه پایدار بر پایه فصول دستور کار ۲۱ عبارتند از: شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و بنیادی (Gulland & Akcakaya, 2001: 56). نقش شاخص‌های توسعه پایدار در تهیه اطلاعات پایه برای تعریف اهداف و شناسایی عملکردهای مورد نیاز جهت اجرای آنها است. آنها قابل استفاده به منظور بازبینی و ارزیابی اجرا در فرآیند توسعه شهری و ارتباط دادن نتایج محسوس و عینی، مناسب برای بازیگران درگیر در مسائل اجتماعی و دیگر علاقه‌مندان عمومی است. تنوع گسترده‌ای از انواع شاخص‌های توسعه پایدار وجود دارد که هر کدام جنبه‌های معینی از حالت کارکردی و یا غیر کارکردی سیستم شهری را شرح می‌دهد (Banica, 2010: 340). در این پژوهش بر اساس اطلاعات و داده‌های موجود و از بین شاخص‌های مطرح شده در سطح بین‌المللی و با توجه به شرایط خاص شهرهای استخراجی و کشور ایران، تعداد ۶ شاخص عمده در قالب ۴۱ نماگر برای ارزیابی پایداری اجتماعی و فرهنگی شهر استخراجی عسلویه به شرح جدول شماره ۲ انتخاب گردید.

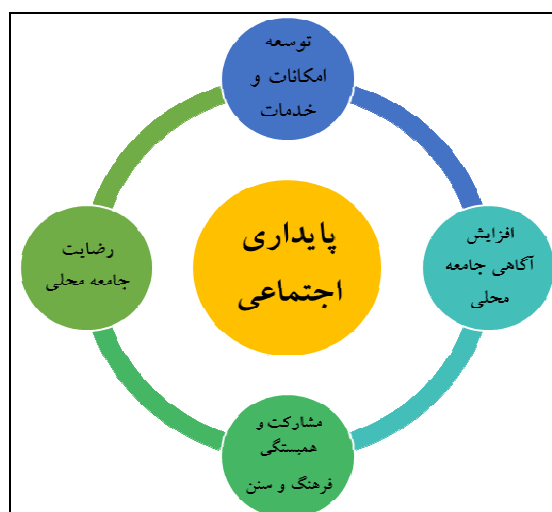

جدول ۱: شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی منتخب

بعد	شاخص عمده	نماگر
اجتماعی- فرهنگی	توسعه امکانات و خدمات	۱- میزان بهبود و توسعه امکانات و خدمات آموزشی ۲- میزان بهبود و توسعه شبکه‌های ارتباطی ۳- میزان بهبود و توسعه امکانات و خدمات ورزشی ۴- میزان بهبود و توسعه امکانات و خدمات بهداشتی و درمانی ۵- میزان افزایش امکانات و خدمات تفریحی- پارکها و فضاهای سبز شهری ۶- میزان گسترش امکانات رفاهی برای جامعه محلی ۷- میزان دسترسی برابر جامعه محلی و مهاجران به امکانات و فرصت‌های ایجاد شده خدماتی توسط صنایع ۸- میزان روند ارتقاء کیفیت خدمات شهری
	افزایش آگاهی جامعه محلی	۱- میزان افزایش سطح آگاهی در ساکنان محلی نسبت به اهمیت محیط زندگی خود ۲- میزان افزایش سطح آگاهی در ساکنان محلی نسبت به اهمیت اکوسیستم دریایی ۳- میزان افزایش سطح آگاهی و حساسیت مسئولان نسبت به اهمیت منابع طبیعی ۴- دوگانگی مدیریت شهری بین بخش نفت و بخش اصلی شهر
	مشارکت و همبستگی	۱- افزایش همبستگی اجتماعی ساکنان محلی ۲- تقویت توان نهادهای محلی موجود ۳- افزایش مشارکت ساکنان محلی در توسعه شهر ۴- تعامل بین جامعه محلی و مهاجران ۵- افزایش حس خصومت و دشمنی نسبت به مهاجران
	رضایت جامعه محلی	۱- میزان رضایت جامعه محلی از توسعه صنعتی ۲- میزان رضایت جامعه محلی از دسترسی به امکانات و خدمات با توجه به توسعه صنعتی ۳- میزان تقویت روحیه تعلق مکانی
	فرهنگ و سنن	۱- میزان حفظ و احیای آداب و رسوم سنتی جامعه محلی ۲- میزان تعارض فرهنگی بین خرده فرهنگها و جامعه محلی ۳- میزان حفظ و احیای مراسم سنتی در جامعه محلی ۴- میزان الگو برداری ساکنان محلی از رفتار و منش مهاجران ۵- میزان احساس حقارت ساکنان محلی نسبت به داشتن فرهنگ بومی در مقابل فرهنگ مهاجران ۶- میزان ایجاد مدگرایی و از بین رفتن سنت‌های فرهنگی بومی ۷- میزان از بین رفتن پیوندهای خانوادگی و خویشاوندی ۸- میزان فرصت‌های ایجاد شده یادگیری اجتماعی فرهنگی برون حوزه ای
	امنیت و رفاه اجتماعی	۱- میزان افزایش جرم و جنایت ۲- میزان افزایش مزاحمت‌های روزانه ۳- میزان افزایش ترافیک وسایل نقلیه ۴- میزان ازدحام و شلوغی در نتیجه توسعه صنعتی ۵- میزان سلب آسایش و آرامش برای جامعه محلی (حریم خصوصی) به دلیل حضور مهاجران ۷- میزان درگیری‌های خانوادگی و قومی در اثر رونق خرید و فروش زمین و ملک ۸- میزان بروز ناهنجاری‌های اجتماعی (اعتیاد- الکلیسم- فساد و فحشا) ۹- میزان کاهش پای بندی به نظم سنتی ۱۰- افزایش رعایت حقوق کار ۱۱- میزان نامناسب شدن محیط تفریحی دریا برای بومیان در اثر حضور مهاجران ۱۲- میزان نامناسب شدن محیط پارکهای شهری برای بومیان در اثر حضور مهاجران ۱۳- گسترش امنیت و ضوابط و قوانین در بین مردم

منبع: (UN,2007) - (Li et al,2009) - (Donatillo,2001) - (Banica,2010) - (WHO,1997) - (Dempsy et al,2012) - رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱

و ۴۱ ثانیه تا ۵۲ درجه و ۳۷ دقیقه و ۲۷ ثانیه طول جغرافیایی شرقی و در ارتفاع ۵ متری از آبهای آزاد قرار دارد. شهر عسلویه به عنوان مرکز شهرستان عسلویه است. این شهرستان در سال ۱۳۹۰ با دارا بودن دو نقطه شهری و ۲۱ روستا، جمعیتی برابر با ۶۵۵۸۴ نفر داشته است. از مجموع جمعیت شهرستان عسلویه تعداد ۱۹۳۸۷ نفر (۲۹.۶ درصد) در دو نقطه شهری عسلویه و نخل تقی، تعداد ۲۱۵۶۹ نفر (۳۳ درصد) در کمپ‌های منطقه اقتصادی-انرژی پارس و تعداد ۲۴۶۲۸ نفر (۳۷.۴ درصد) در مناطق روستایی ساکن هستند. نکته قابل ملاحظه و توجه در بررسی جمعیت این شهرستان، تعداد بالای مردان در مقابل زنان و جمعیت بالای ساکن در کمپ‌ها است. در این سال از مجموع جمعیت، تعداد ۴۵۸۱۰ نفر (۷۰ درصد) را مردان و تعداد ۱۹۷۷۴ نفر (۳۰ درصد) را زنان تشکیل داده اند (amar.org.ir, 2014).

شکل ۱- شاخص‌های عمده پایداری اجتماعی- فرهنگی در شهر عسلویه

۸-۱- محدوده مورد مطالعه

این پژوهش در سطح شهر عسلویه به عنوان نمونه ای از شهرهای استخراجی موجود در کشور ایران انجام شده است. شهر عسلویه در محدوده ۲۷ درجه و ۲۷ دقیقه و ۵۵ ثانیه تا ۲۷ درجه و ۲۹ دقیقه و ۱۴ ثانیه عرض جغرافیایی شمالی و ۵۲ درجه و ۳۵ دقیقه

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی شهر مورد مطالعه (ترسیم: نگارندگان)

۲- مبانی نظری

۱-۲- مفهوم توسعه پایدار

توسعه پایدار عبارت کلی، مبهم و رایجی است که تلاش می‌کند از طریق پرداختن به رابطه پیچیده بین محیط زیست و توسعه، نگرانی‌های فزاینده درباره آینده سیاره زمین را در برگیرد. علی‌رغم وجهه جهانی این اصطلاح، تعریف توافق شده ای جهانی در مورد توسعه پایدار وجود ندارد. از دیدگاه ردکلیفت، فقدان تعریف برای این اصطلاح، دقیقاً به دلیل وجود تبیین گوناگون دیدگاه‌های مختلف پیرامون توسعه در نفس این اصطلاح است (پاتر و ایونز، ۱۳۸۴: ۲۸۷). مفهوم توسعه پایدار و پایداری تاکنون از دیدگاه‌های مختلف علمی تعریف شده است که هرکدام از تعاریف برای هدف خاصی بوده و در حوضه‌های مختلفی به کار گرفته شده است (Winograd & Farrow, 2010:4). در کنفرانس زمین که در سال ۲۰۰۲ در ژوهانسبورگ برگزار شد، گزارش پیشرفت کار کنفرانس پیشین زمین سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو، بررسی گردید و مسائل محیط زیستی روزافزون، از جمله تخریب لایه اوزون، تغییرات آب و هوا، جنگل-زدایی و بیابان‌زایی به عنوان تبعات منفی الگوهای فعلی اقتصاد و تجارت جهانی اعلام شدند که در خلاف جهت هدف‌های توسعه پایدار عمل می‌کند (زاهدی، ۱۳۸۵: ۱۰۷). این نوع توسعه، نیاز به رویکرد برنامه ریزی زیست محیطی دارد که در آن، در تمام سطوح مجاز از توسعه پایدار نگهداری می‌شود (Furman & Hilden, 1997:4). همچنین در بردارنده تغییر در روابط بین انسانها و بین انسان

و طبیعت در زمان کنونی و در طی زمان است (فنی، ۱۳۷۹: ۶۶) که در آن انسان مرکز توجه است و انسانها هماهنگ با طبیعت سزوار حیاتی توأم با سلامت و سازندگی هستند (موحد، ۱۳۷۹: ۴۳). در این گرایش اصل موازنه بین خواست‌های اجتماعی - اقتصادی و اکولوژیکی هر نسل با توجه به سهم نسل‌های آتی از منابع محدود زمین محور سیاستگذاری‌های شهری و چیدمان سکونتگاه‌هاست (امکچی، ۱۳۸۳: ۱). بنابراین توسعه پایدار معنای گسترده ای می‌یابد که تمامی جوانب زندگی انسانها را در بر می‌گیرد که در آن سیاست‌هایی در زمینه اقتصادی، بازرگانی، تکنولوژی، منابع طبیعی، آموزش و بهداشت و صنعت به گونه ای برنامه ریزی و طراحی گردد که توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را تداوم بخشد (موحد، ۱۳۷۹: ۴).

۲-۲- بُعد اجتماعی - فرهنگی توسعه پایدار

عقیده بر این است که بیش از دو دهه از آغاز بحث‌های توسعه پایدار، بُعد انسانی پایداری مورد غفلت قرار گرفته و تمرکز بر ابعاد محیطی توسعه و رشد اقتصادی بوده است. عدم موفقیت و شکست‌های وسیع و گسترده این رویکرد، منتهی به ایجاد و تولید تغییری معنادار و تجدید یا نو کردن مفهوم پایداری اجتماعی و دیگر جنبه‌های مربوط و وابسته به آن است (Vallance et al, 2011: 342). از آنجایی که مطابق مثلث ساده و معروف پایداری، یکی از رئوس و عوامل و عناصر اصلی این مثلث اجتماع است که اصلی‌ترین عنصر آن انسان است، در

آحاد مردم در راستای تامین اهداف توسعه پایدار و نیز اطمینان از آینده ای بهتر برای همه با تاکید بر رفاه مردم بومی و تاکید بر نقش حیاتی آنها در مدیریت محیطی و توسعه از ارکان تعریف پایداری اجتماعی است (Moffat et al, 2001:35). پایداری نظام اجتماعی به معنای ارتقای کیفیت زندگی و توسعه منابع انسانی و در نهایت خودتوانی اجتماعات محلی برای غلبه بر چالش‌ها و مسائل درونی و واکنش در برابر تغییرات بیرونی و مدیریت حفظ ارزش‌هاست (پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۹:۲). در تعریفی دیگر پایداری اجتماعی تحت عنوان زندگی سالم و بارور و هماهنگ با طبیعت تعریف شده (GTZ, 2004:2)، که دارای چهار عنصر اصلی و تعیین کننده عدالت اجتماعی، همبستگی اجتماعی، مشارکت و امنیت است (DFID, 2002:2). در این رویکرد دو مفهوم مشارکت و توانمند سازی جایگاه ویژه ای دارند (Overton, 1999:8). در کنفرانس بوگوتا (۱۹۷۸) که به بررسی سیاست‌های فرهنگی کشورهای آمریکای لاتین و کارائیب اختصاص داشت، شرکت کنندگان در این کنفرانس نظر خود را در مورد توسعه به صورت زیر بیان کرده اند: مفهومی از توسعه که فقط بر عوامل اقتصادی تکیه کند، شرایط ساختاری خاصی را به وجود می‌آورد که خود توسعه نیافتگی را تشدید می‌کند. تنها با دخالت دادن عوامل فرهنگی در راه حل‌های انتخاب شده برای توسعه، می‌توان به طور کامل نیازها و خواست‌های گروه‌های اجتماعی و ملتها را برآورده ساخت

موضوعات مطرح در نظریه توسعه پایدار، آراء و باورها و همه موضوعات مربوط به او جایگاه ویژه ای خواهند یافت، که از میان آنها فرهنگ به عنوان فضای عمل او که از فضای فکری انسان یعنی جهان بینی اش منتج می‌شود، از اهمیتی بنیادین و اصلی برخوردار خواهد بود. در واقع جهان بینی از طریق یک حلقه واسطه (یعنی فرهنگ) هدایت عمومی توسعه پایدار را عهده دار است (نقی زاده، ۱۳۸۷:۲۶). روند حاضر در هر جامعه ای نتیجه و محصول فعالیت مکانیسم‌های متفاوتی است. آنچه که امروزه به عنوان توسعه پایدار یا ناپایدار در جوامع دیده می‌شود محصول خواست و اراده ساختارهای مختلف قدرت، اقتصاد و فرهنگ در جامعه به شمار می‌رود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که تاثیر عوامل اجتماعی در برقراری توسعه پایدار خیلی مهم و موثر است (تیموری و همکاران، ۱۳۹۱:۲۰). پایداری اجتماعی تحت مفاهیم وسیع تر برابری اجتماعی، توزیع خوب و مناسب منابع و اجتناب از کارهای محرومیت زا، اجازه دسترسی ساکنان به مشارکت فعال و کامل در جامعه به لحاظ اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و همچنین پایداری جامعه قرار می‌گیرد (Dempsey et al, 2012:93). توسعه پایدار اجتماعی همانند توسعه پایدار جامعه انسانی دارای جنبه‌های محیطی، مادی، اجتماعی، اقتصادی، قانونی، فرهنگی، سیاسی و روان شناختی است که باید همه این جوانب مد نظر قرار گیرد (Hartmut, 1999:2). بستر سازی برای ظهور و بروز خلاقیت‌ها، بسیج

مجموع بر کل اجتماع است (Brouwer et al, 2004:2).

شکل ۳- مثلث قدیمی و مربع جدید توسعه پایدار

منبع: Duxbury:2012:6

۳- یافته‌های تحقیق

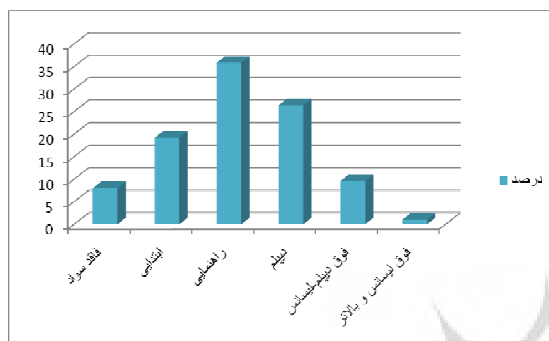
۳-۱- یافته‌های توصیفی

از مجموع پاسخگویان ۸۹ درصد را مردان و ۱۱ درصد را زنان تشکیل داده است. همچنین در بررسی وضعیت تحصیلی پاسخگویان، بیشترین درصد مربوط به گروه تحصیلات راهنمایی با ۳۳/۲ درصد است. بر اساس یافته‌های جدول شماره ۲ بیشتر (۳۷.۶ درصد) پاسخگویان مربوط به گروه سنی ۲۵ تا ۳۵ سال است. شکل‌های ۴ تا ۵ یافته‌های توصیفی پژوهش را نشان می‌دهند.

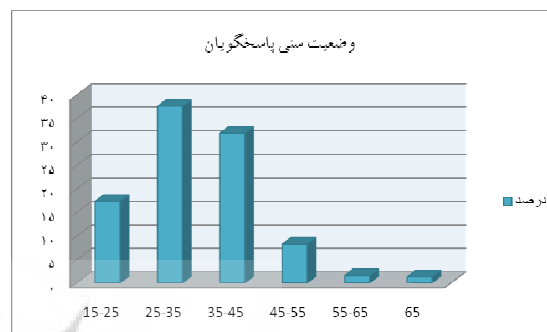
(دویوئی، ۲۲:۱۳۷۴). همچنین در سایه کنفرانس زمین سازمان ملل متحد در (ژوهانسبورگ) با محوریت (توسعه پایدار) و در پی تشویق دولتهای محلی به ارائه راهبردهایشان، مفهوم توسعه پایدار زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی را پوشش داد (UN, 2001:3). از آن پس به علت پیچیدگی مباحث فرهنگی و مهم تر از آن ورود به دوره جهانی شدن با تهدیدها و قابلیت‌های خاص خود، بعد فرهنگ از دل مفهوم کلی پایداری اجتماعی خارج شده و به عنوان یک زمینه مستقل در توسعه پایدار به رسمیت شناخته شد (صالحی میلانی و محمدی، ۱۳۹۰: ۴۶). تولید فرهنگی و فرهنگ پذیری در جوامع انسانی در یک فرآیند تحولی، در نهایت راه را به سوی رشد و تعالی انسان، فرهنگ و محیط زیست هموار می‌سازد. بنابراین ارتباط آگاهانه و بدون واسطه انسان با محیط زیست از لوازم اولیه توسعه پایدار به شمار می‌آید (براتی، ۱۳۸۶: ۸۰). فرهنگ عامل اصلی و به بیانی موتور توسعه پایدار است که بدون توجه به آن برنامه‌های توسعه موفقیت چندانی نخواهد داشت (رحیمی، ۱۳۸۰: ۱۳۸)، و با استفاده از هنر و فرهنگ به عنوان ابزار، توسعه فرهنگی جامعه قادر خواهد بود که امکان معرفی مدل‌های مناسب پایداری را درون جامعه فراهم سازد (صالحی میلانی و محمدی، ۱۳۸۹: ۸۶). اگر چه تعریفی شفاف از ارزیابی اثرات اجتماعی در ادبیات پایداری وجود ندارد، اما معمولاً این نوع ارزیابی شامل تلاشی نظام مند برای شناسایی، تحلیل و ارزیابی اثرات اجتماعی پروژه‌ها یا سیاست‌ها بر افراد، گروههای مردمی یا در

جدول ۲- یافته‌های توصیفی سن و جنسیت

جمع	سن						شرح	
	+65	55-65	45-55	35-45	25-35	15-25	جنسیت	
43	1	2	3	11	17	9		
335	4	4	29	112	128	58	مرد	
378	5	6	32	123	145	67	-	کل

شکل ۵- نمودار فراوانی سطح تحصیلات

شکل ۴- نمودار فراوانی سطوح مختلف سن

در بُعد اجتماعی- فرهنگی نشده است (میان کمتر یا برابر ۳ است).

فرض مقابل؛ از نظر پاسخ دهندگان، توسعه در شهر عسلویه، منجر به شکل گیری پارادایم توسعه پایدار در بُعد اجتماعی- فرهنگی شده است (میان بیشتر از ۳ است).

نتایج حاصل از آزمون ویلکاکسون یک نمونه ای برای سنجش پایداری اجتماعی- فرهنگی در جدول ۳ آمده است؛

۲-۳- یافته‌های استنباطی

۱-۲-۳- فرضیه تحقیق

به نظر می‌رسد توسعه در شهر عسلویه، منجر به شکل گیری پارادایم توسعه پایدار در بُعد اجتماعی- فرهنگی نشده است.

برای بررسی این فرضیه در سطح اطمینان ۹۵، فرض آماری زیر در نظر گرفته می‌شود؛ فرض صفر؛ از نظر پاسخ دهندگان، توسعه در شهر عسلویه، منجر به شکل گیری پارادایم توسعه پایدار

جدول ۳- نتایج آزمون ویلکاکسون یک نمونه‌ای جهت پایداری اجتماعی- فرهنگی

مولفه‌ها	میان	آماره ویلکاکسون	سطح معناداری	نتیجه
توسعه امکانات و خدمات	۳	15785	0.984	معنادار نیست، فرض صفر قبول می‌شود
افزایش آگاهی جامعه محلی	۲.۵	2473.5	1	معنادار نیست، فرض صفر قبول می‌شود
مشارکت و همبستگی	۲.۳۷۵	2078.5	1	معنادار نیست، فرض صفر قبول می‌شود
رضایت جامعه محلی	۳.۲	22178.5	0.008	معنادار است، فرض مقابل تایید می‌شود
فرهنگ و سن	۳.۱۲۵	34980.5	0.000	معنادار است، فرض مقابل تایید می‌شود
امنیت و رفاه اجتماعی	۳.۵	53840	0.000	معنادار است، فرض مقابل تایید می‌شود
پایداری اجتماعی و فرهنگی	۲.۹۲۵	21975	1	معنادار نیست، فرض صفر قبول می‌شود

جدول ۴- نتایج آزمون فریدمن جهت پایداری اجتماعی

- فرهنگی

مقدار	شرح
۳۸۶	حجم نمونه آماری
۸۲۳.۴۷۲	آماره کی دو
۵	درجه آزادی
.۰۰۰	سطح پوشش آماره آزمون

در جدول شماره ۴ چون سطح معناداری آزمون فریدمن کمتر از ۰/۰۵ است، بنابراین مشخص می‌گردد که بین مولفه‌ها از نظر پاسخ دهندگان تفاوت معناداری وجود دارد. در ادامه بر اساس میانگین رتبه‌های محاسبه شده، گویه‌ها به ترتیب اهمیت، رتبه بندی می‌شوند. مولفه‌هایی که از نظر پاسخ دهندگان تاثیر معناداری نداشته اند به رنگ قرمز نشان داده شده اند.

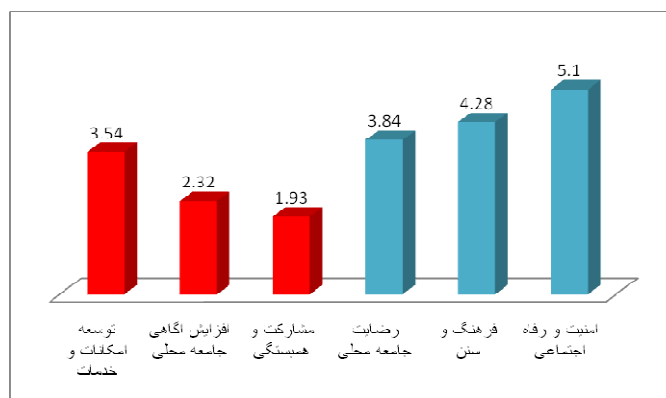
جدول ۵- میانگین رتبه‌های سوالات بعد پایداری

اجتماعی و فرهنگی

میانگین رتبه‌ها	مولفه
5.10	امنیت و رفاه اجتماعی
4.28	فرهنگ و سنن
3.84	رضایت جامعه محلی
3.54	توسعه امکانات و خدمات
2.32	افزایش آگاهی جامعه محلی
1.93	مشارکت و همبستگی

نتایج آزمون ویلکاکسون یک نمونه ای نشان می‌دهد که از شش زیر معیار، سه زیر معیار «رضایت جامعه محلی»، «فرهنگ و سنن» و «امنیت و رفاه اجتماعی» در سطح اطمینان ۹۵ درصد، از نظر پاسخ دهندگان به شکل گیری پارادایم توسعه پایدار در بُعد اجتماعی- فرهنگی شده است. متغیر اصلی «پایداری اجتماعی و فرهنگی» که از میانگین زیر معیارها به دست آمده در سطح اطمینان ۹۵ درصد، میانه آن برابر ۲/۹۲۵ است و چون سطح معناداری آن بیشتر از ۰/۰۵ است بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که متغیر «پایداری اجتماعی و فرهنگی» با مقدار حد وسط میانه (۳) تفاوت معناداری ندارد. بنابراین فرض صفر به معنای «توسعه در شهر عسلویه منجر به شکل گیری پارادایم در ابعاد اجتماعی- فرهنگی نشده است» مورد تایید قرار گرفته و فرضیه سوم تحقیق تایید می‌شود.

برای مقایسه بین مولفه‌ها در هر بُعد، از آزمون فریدمن استفاده می‌شود. ابتدا به کمک این آزمون بررسی می‌شود که آیا بین مولفه‌های مختلف این فرضیه از نظر پاسخ دهندگان تفاوت معنادار وجود دارد یا نه؟، در ادامه بر اساس میانگین رتبه‌های به دست آمده، مولفه‌ها به ترتیب اهمیت رتبه بندی می‌شوند.

شکل ۶- رتبه بندی مولفه‌های پایداری اجتماعی و فرهنگی

۴- نتیجه گیری

ناپایداری بعد اجتماعی - فرهنگی توسعه شهر استخراجی عسلویه است. همچنین از میان مولفه‌های موجود، مولفه‌های رضایت جامعه محلی، فرهنگ و سنن و امنیت و رفاه بیشتر از حد متوسط و مولفه‌های توسعه امکانات و خدمات، افزایش آگاهی جامعه محلی و مشارکت و همبستگی کمتر از حد متوسط هستند. برقراری توسعه پایدار و متوازن در بُعد اجتماعی در شهرهای استخراجی و از جمله عسلویه مستلزم به کارگیری رویکردی کل نگر و سیستمی است. بدون تردید حضور فعالیت‌های عظیم صنعتی - انرژی و به دنبال آن افزایش جمعیت، شکل گیری جوامع خرده فرهنگ‌های گوناگون و... در بتن جامعه ای با مشخصات کاملاً روستایی می‌تواند به ناپایدار سازی محیط جامعه محلی در بُعد اجتماعی و فرهنگی آن منجر شود. عدم مطالعات عمیق درباره پیامدهای اجتماعی توسعه صنعتی در این نوع محیط‌ها که صرفاً بر اساس رویکردی اقتصادی و بدون در نظر گرفتن دیگر ابعاد اجتماعی، زیست محیطی و... صورت می‌گیرد، زمینه را برای بروز ناهنجاری‌های اجتماعی و در طول زمان ناپایداری این بُعد از توسعه شهری منجر می‌شود، مسئله ای که

اهمیت بُعد پایداری اجتماعی و فرهنگی در روند توسعه شهرهای استخراجی عمدتاً ناشی از این مسئله است که اولاً توسعه صنعتی ابتدا در محیط‌های کوچک و یا روستایی رخ داده و سپس در پی تحولات اقتصادی، این محیط‌های کوچک و بعضاً روستایی (مانند عسلویه)، تبدیل به شهرهای بزرگ و یا مهمی شده اند. ثانیاً به دلیل وجود تعداد بالای مهاجران و حضور خرده فرهنگ‌های گوناگون در این محیط‌های بعضاً روستایی، تحولات ناشی از دوگانگی و تعارض‌های فرهنگی به نفع جامعه میهمان تمام شده، فرهنگ بومی - محلی را تضعیف و در نهایت به ناپایداری در بعد اجتماعی - فرهنگی بینجامد. در این پژوهش بر اساس اطلاعات و داده‌های موجود و از بین شاخص‌های مطرح شده در سطح بین المللی و با توجه به شرایط خاص شهرهای استخراجی و کشور ایران، تعداد ۶ شاخص عمده در قالب ۴۱ نامگر برای ارزیابی پایداری اجتماعی و فرهنگی شهر استخراجی عسلویه به شرح جدول شماره ۱ انتخاب گردید. بنا بر یافته‌های تحقیق، فرضیه پژوهش مورد تایید است. نتایج تحلیل‌های صورت گرفته، بیانگر

آگاهی جامعه محلی ۲/۳۲ و در نهایت مولفه مشارکت و همبستگی دارای میانگین رتبه ۱/۹۳ است.

- نتایج کلی ارزیابی مولفه‌های بُعد اجتماعی- فرهنگی توسعه شهری پایدار در شهر استخراجی عسلویه بیانگر آن است که، مولفه مشارکت و همبستگی (جامعه محلی) دارای کمترین رتبه و امتیاز (۱/۹۳) در بین مولفه‌های این بُعد از پایداری در این شهر است. مسئله ای که می‌توان در گسترش ساختارهای جوامع مدرن ناشی از توسعه صنعتی در محیط‌های کوچک و بعضاً با ساختارهای روستایی تحلیل کرد، که به برهم خوردن شبکه سنتی روابط اجتماعی منجر شده است.

منابع

اذنی، مهربی و همکاران (۱۳۹۲)، بررسی شاخص‌های توسعه پایدار محله ای منطقه ۱۳ اصفهان، مجله برنامه ریزی فضایی، سال سوم، شماره دوم، پیاپی ۹، تابستان، صص ۱۱۹-۱۴۲

امکچی، حمیده (۱۳۸۳)، شهرهای میانی و نقش آنها در چهارچوب توسعه ملی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول، ۱۵۰ ص

بدری، سید علی و افتخاری، عبدالرضا رکن الدین (۱۳۸۲)، ارزیابی پایداری: مفهوم و روش، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۱۸، شماره ۲، پیاپی ۶۹، تابستان، صص ۳۴-۹

در ادبیات نظری و فرآیند اجرایی توسعه شهری پایدار پذیرفته نیست. عسلویه امروزه در پناه فعالیت‌های صنعتی ناشی از استخراج، استحصال، پالایش و انتقال انرژی تجدید ناپذیر گاز به توسعه ای شتابان و بدون رعایت پارامترهای توسعه پایدار دست زده که می‌تواند پیامدهای ناگواری را هم برای نسل حاضر و هم برای نسل‌های آینده در پی داشته باشد. بدون شک مسئله پایدار سازی روند توسعه در این شهر استخراجی چالشی است عمیق، که جز با انجام مطالعات گسترده و اجرایی نمودن راهکارهای ارائه شده توسط متخصصان، راه برون رفت از آن، پیچیده و طولانی به نظر می‌رسد. از جمله مهمترین نتایج این پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- نتایج آزمون ویلکاکسون یک نمونه ای جهت ارزیابی شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی توسعه شهری پایدار در شهر عسلویه، نشان می‌دهد که مولفه‌های امنیت و رفاه اجتماعی با دارا بودن میانگین ۳/۵، فرهنگ و سنن با میانگین ۳/۱۲۵، رضایت جامعه محلی با میانگین ۳/۲ در وضعیت مناسب و مولفه‌های مشارکت و همبستگی با دارا بودن میانگین ۲/۳۷۵، افزایش آگاهی جامعه محلی با میانگین ۲/۵ و توسعه امکانات و خدمات با میانگین ۳ در وضعیت نامناسب هستند.

- میانگین رتبه‌های به دست آمده از تحلیل مولفه‌های پایداری اجتماعی- فرهنگی، بیانگر آن است که مولفه امنیت و رفاه اجتماعی دارای میانگین رتبه ۵/۱۰، مولفه فرهنگ و سنن دارای میانگین رتبه ۴/۲۸، مولفه رضایت جامعه محلی دارای میانگین رتبه ۳/۸۴، توسعه امکانات و خدمات ۳/۵۴، افزایش

- براتی، ناصر (۱۳۸۶)، توسعه فرهنگی پایدار، مجله برنامه ریزی و بودجه، شماره ۲۴، صص ۷۱-۸۶
- پاتر، رابرت و ایونز، سلی لویید (۱۳۸۴)، شهر در جهان در حال توسعه، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، چاپ اول، مترجم: کیومرث ایراندوست و همکاران، ۳۶۱ ص
- پورطاهری، مهدی و همکاران (۱۳۸۹)، سنجش و اولویت بندی پایداری اجتماعی در مناطق روستائی با استفاده از تکنیک رتبه بندی بر اساس تشابه به حل ایده آل فازی (مطالعه موردی: دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خداآبده)، پژوهش‌های روستائی، سال اول، شماره ۱، صص ۱-۳۲
- تقوایی، مسعود و صفرآبادی، اعظم (۱۳۹۲)، توسعه پایدار شهری و برخی عوامل موثر بر آن (مطالعه موردی: شهر کرمانشاه)، مجله مطالعات جامعه شناختی شهری، سال سوم، شماره ششم، بهار، صص ۱-۲۲
- تیموری، ایرج و همکاران (۱۳۹۱): ارزیابی پایداری اجتماعی با استفاده از منطق فازی (مورد: شهر تهران)، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال ۱۰، شماره ۳۵، زمستان، صص ۱۹-۳۹
- دوپوئی، گزایوه (۱۳۷۴)، فرهنگ و توسعه، ترجمه: فاطمه فراهانی و عبدالحمید زرین قلم، مرکز انتشارات کمسیون ملی یونسکو در ایران، چاپ اول، تهران، ۱۷۶ ص
- رحیمی، حسین (۱۳۸۰)، نقش فرهنگ در توسعه پایدار، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۶۷ و ۱۶۸، صص ۱۳۸-۱۴۵
- رضوانی، محمد رضا و همکاران (۱۳۹۱)، تبیین شاخص‌های محک پایداری در ارزیابی آثار الگوهای گردشگری در نواحی روستائی پیرامون کلانشهرها (مورد: نواحی روستائی پیرامون کلانشهر تهران)، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۸۱، پائیز، ۶۹-۹۴
- رکنی پور، مهرداد (۱۳۸۵)، ارزیابی استراتژی‌های منطقه کلانشهری از دیدگاه توسعه پایدار، به راهنمایی دکتر مجتبی رفیعیان، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری و منطقه ای
- زاهدی، شمس السادات و نجفی، غلامعلی (۱۳۸۵)، بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۹۴، زمستان، صص ۴۳ - ۷۶
- سرور، رحیم و موسوی، میرنجف (۱۳۹۰)، ارزیابی توسعه پایدار شهرهای استان آذربایجان غربی، نشریه جغرافیای انجمن جغرافیای ایران، دور جدید، سال نهم، شماره ۲۸، صص ۲۸-۷
- صالحی میلانی، ساسان و محمدی، مریم (۱۳۸۹)، اهداف و شاخصهای تحقق پایداری فرهنگی، نامه معماری و شهرسازی، دو فصلنامه دانشگاه هنر، شماره ۵، پاییز و زمستان، صص ۸۱-۹۸
- صالحی میلانی، ساسان و محمدی، مریم (۱۳۹۰)، تدوین شاخصهای سیاستگذاری با هدف تحقق پایداری فرهنگی، مورد پژوهی: منطقه کلانشهر تهران، مجله مدیریت شهری، سال نهم، شماره ۲۷، بهار و تابستان، صص ۴۱-۵۸

- طالبیان، سید امیر و همکاران (۱۳۸۷)، تحلیل تاثیر اجتماعی توسعه صنعتی در منطقه عسلویه، تهران، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۳، بهار، صص ۵۵-۷۵
- عبدی، محمد علی و مهدیزادگان، سیما (۱۳۸۹)، توسعه درونی شهری، انتشارات مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، چاپ اول، تهران، ۳۵۲ ص
- عنبری، موسی و ملاکی، احمد (۱۳۹۰)، بررسی آثار اجتماعی قطب‌های رشد صنعتی بر توسعه پایدار محلی. مطالعه موردی: قطب رشد صنعتی عسلویه، مجله توسعه روستایی، دوره سوم، شماره ۲، صص ۸۷-۱۰۶
- فنی، زهره (۱۳۷۹)، شهرهای کوچک و توسعه پایدار منطقه ای، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴، صص ۴۴ - ۴۹
- مشکینی، ابوالفضل و همکاران (۱۳۹۲)، تحلیل فضایی سنجش پایداری اجتماعی شهری (مطالعه موردی: مناطق ۲۲ گانه شهر تهران)، مجله جغرافیا، دوره جدید، سال یازدهم، شماره ۳۹، زمستان، صص ۲۱۱-۱۸۶
- موحد، علی (۱۳۷۹)، توسعه پایدار شهری، نشریه مسکن و انقلاب، شماره ۹۰، موسی کاظمی محمدی، سید مهدی وشکونی، حسین (۱۳۸۱)، سنجش پایداری اجتماعی شهر قم، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۴۳، زمستان، صص ۴۷-۲۱
- نقی زاده، محمد (۱۳۸۷)، تاملی در رابطه پایداری فرهنگی با فرهنگ پایداری، مجموعه مقالات توسعه پایدار شهری (تدوین: دکتر بهناز امین
- زاده)، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، تهران، ۲۰۶ ص
- Bang.J.et al(2009),Analyzing on the selecting behavior of mining cities,industrial transition based on the view point of sustainable development: a perspective of evolution ary game ,Procodia Eearth and Planterary Science1,pp.1647-1653. www.elsevier.com/locate/procedia
- Banica,A.(2010),sustainable urban development indicator.case study;Targu ocnia town.present environment and sustainable development. NR.4.PP.339-352
- Bell.S&Morse.S.(2003),Measuring Sustainability;:Learning From Doing. Routledge Press,London,206 pages
- Brouwer.R.et al(2004),Integrated ecological,economic and social impact assessment of alternative food control policies in the Netherlands,Ecological Economics.vol.50.Issue1-2.pp.1-21
- Dempsey,N.Brown.C.Bramely.G(2012),The key to sustainable urban development in uk cities? The influence of density on social sustainability,Volume77, Progress in planning, N77, pp89-141 ,www.elsevier.com/locate/pplann
- DFID(2002),Indicators for Socially Sustainable Development. <http://livelihood.org/info/docs/wssd-indbr.pdf>
- Diaz.R.A(2011),Planning for sustainable development: strategic alignment in Peruvian region and cities,futures 43.pp 908-918.jurnal homepage:www.elsevier.com/locate/futures
- Donatiello.G(2001),Environmental sustainability indicators in urban areas:An Italian experience,conference of European statisticians,Joint EcE/Eurostat work session on methodological Issues of Environment statistics ,Ottawa,Canada,1-4 october,working paper.No.16
- Duxbury.N(2012),Cities,Culture and Sustainable Development,Summer LAB'12:ART,Climate change and community Development Torres

- between various practices ,Habitat International 35,pp.17-29. Journal homepage:www.elsevier.com/locate/habitat
- Singh.R.K.et al(2012),An overview of sustainability assessment methodologies.Ecological Indicators 15,pp 281-299.Journal homepage:www.elsevier.com/locate/ecolind
- UN(2007),Indicators of sustainable Development: Guideliness and methodologies,United Nations ,New York,Third Edition,Octobr,97 pages
- UNSD.(2001),Indicators of SustainableDevelopment:Farmeworkandm ethodologies.Commission on sustainable development,Ninth Session,16-27 April 2001.Background Paper.No 3.UN.New York
- Vallance. s.et al(2011),what is social sustainable ility?A clarification of concepts.Geoform 42,pp 342-348,Journal home page.www.elsevier.com/locate/geoforum
- WHO(1997),City planning and sustainable development ,European sustainable development abd health series:2.http://www.euro.who.int/data/assets/pdf file/008/101060/wa 38097 ci.pdf
- Winograd.M&Farrow.(2010),sustainable development indicators for decision making:concepts,methods , definition and use,Dimenssions of Sustainable Development ,vol I,www.eolss.net/sample-chapters/c13/e1-46b-02.pdf
- Yupu.Z.et al(2012),Sustainable development of coal cities in Heilongjiang province based on AHP method,International Journal of Mining Science and Technology.22,pp 133-137
- Vedras,Portugal,5 september 2012,Duxbury@ces.uc.pt
- Furman.E & Hilden.M.(1997),Guidelines for Environmental Impact Assessment (EIA) in the Arctic, Arctic Environmental Protection Strategy. Finnish Ministry of the Environment.FIN-00251 Helsinki,http://www.vyh.fi/fei/intercoo/arc tic/index.htm
- GTZ(2004),Chance for Socially sustainable Development ,Programme Office for Social and Ecological Standards. Email:social-ecological-standards@gtz.de
- Gulland, E. J. M. & Akcakaya, H. R (2001). Sustainability indices for exploited populations. TRENDS in Ecology and Evolution. Vol.16 (12). http://tree.trends.com
- Hartmut.B(1999),Indicators for Sustainable Development: Theory , Method,Applications.Winnipeg,Man:International Institute for Sustainable Development. Available on:www.world cat.org/isbn/1895536138. http://www.pseerz.ir
- Kundak, S. (2008). When disasters hit sustainability. ITU A/Z, Vol. 5, NO. 2, pp 9-21.
- Li.F.et al(2009),measurement indicators and an evaluation approach for assessing urban sustainable development: A case study for China jining city,Landscape and Urban planning. 90,pp.134-142
- Lorenzo.J.M.P. et al(2012),Sustainable cities:do political factors determine the quality of life?,Journal of cleaner production. vol 21,pp.34-44
- Moffat.I.Hanley.N.Wilson.M.D.(2001),Measuring and modeling sustainable Development ,Taylor&Francis Press,London,first edition,305 pages
- Ogbazi.J.U(2013) ,Alternative Planning approaches and the sustainable cities programme in Nigeria,Habitat International.N 40,pp 109-118
- Overton.J&Scheyvens.R(1999),Strategies for Sustainable Development:Experience from the Pacific ,UNSW Press,First Edition,306 pages
- Shen,L,Y.et al(2011),The application of urban sustainability indicators-A comparison